

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL TASAVVURLAR

GELENEĞİN İNKİŞAFINDAN GELECEĞİN İNŞASINA

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ilâhiyât 601

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Mâtürîdî Düşünce Sisteminin Dayandığı Temel Tasavvurlar
-Geleneğin İnkışafından Geleceğin İnşasma-*

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ISBN 978-625-7404-12-9

1. Baskı: Haziran 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 49599

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyatyayin@gmail.com

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE BİLGİNİN TANIMI ve DİN HAKKINDA KONUŞMANIN YOLU

İlyas ÇELEBİ

PROF. DR., İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Muhterem katılımcılar,
Sizleri muhabbetle selâmlayarak sözlerime başlamak
İstiyorum. Bu konuşmamda İmam Mâtürîdî'nin bilgi
anlayışı ile eşya, olaylar ve dinler hakkında konuşurken delile da-
yanmanın gereğine ilişkin görüşlerini ifade etmeye çalışacağım.

İmam Mâtürîdî'ye göre hakikat hariçte varlığı olan bir ger-
çeklik olup var olmanın şartı vücuda sahip olmaktır. Bu neden-
le Allah Teala dahil bütün varlıklar vücut sıfatı ile nitelenirler.
Allah'ın varlığı her türlü teşbih ve mukayeseden münezzeh
olduğu için O'nun zatını doğrudan değil, zatının varlığına de-
lalet eden alamet ve işaretler yoluyla, Allah Teala dışındaki
varlıkları ise zatları ve mahiyetleri itibariyle bilebiliriz. İmam
Mâtürîdî, Allah dışındaki varlıkları harici varlıklar (hestiyye)
ve bunların zihindeki tasavvurları (mâiyye) şeklinde ayırmak-
tadır. Bunların her ikisine birden el-mezkûr demekte ve bilgiye
konu olan şeyi mezkûr olarak adlandırmaktadır.

Öte yandan O, mevcudatta tam bir düzen ve ahengin bulun-
duğunu, bu düzenin üzerine bina edildiği kural ve esasların
keşfinin bilimin temelini oluşturduğunu söylemektedir. Zaten
Allah Teala'nın hakîm ve alîm oluşu da bunu gerektirmektedir.

İmam Mâtürîdî, Eş'ariler gibi âlemde mevcut olan düzenin zorunlu olmadığını kabul etmekle beraber, onlardan farklı olarak hikmete verdiği önem ve öncelik sebebiyle bu düzenin bozulmadığını ve sürekliliğinin söz konusu olduğunu söylemektedir. İmam Mâtürîdî âlemdeki sürekliliği aklın gereği (mukteda'l-akl) kabul eden Mutezile'den ayrıldığı gibi, onu sırf iradeye dayandıran (âdet) Eş'arî'den de ayrılmakta ve âlemdeki nizamın devamını hikmetin gereği (mukteda'l-hikme) olarak görmektedir. Mâtürîdî'ye göre evrenin bütün olarak varoluş amacı olduğu gibi, ondaki şeylerin tek tek de hikmetleri ve yaratıcıya işaretleri vardır. Hikmetten uzaklaşmanın nedeni cehalet veya ihtiyaçtır. Bunlar ise Allah Teala hakkında imkânsız olan niteliklerdir. Dolayısıyla O'nun her yaptığında bir hikmet vardır. Hikmetin zıddı ise sefeh olup Allah hakkında imkânsızdır.

İmam Mâtürîdî bu yaklaşımı ile âlemde olup bitenleri bilinmezlik ve keyfilikten kurtarıp bir tür kurallılığa/sebepliliğe dayandırmaktadır. Ancak bu sebeplilik filozofların ve Mutezile'nin iddia ettiği gibi zorunlu değil, görecelidir. Bu tür sebeplilik anlayışı onu bilinmezlikten, göreceli olması ise zorunluluğa (vücub alellah) düşmekten kurtarmaktadır. O, Allah'ın fiillerini mutlaka bir illete bağlamanın, O'nun iradesini sınırlandıracağını söylemektedir. Bu nedenle de mutlak determinizme (illiyet) karşı çıkar.

1. İmam Mâtürîdî'de Bilginin Tanımı

İmam Mâtürîdî âlemin boş ve amaçsız yaratılmadığını, onun zerresinden küresine her cüz'ünde büyük hikmet ve maslahatların gizlenmiş olduğunu, bilimsel çalışmaların görevinin bu hikmet ve amaçlara nüfuz etmek olduğunu kaydetmektedir.

İmam Mâtürîdî ilmi: العلم صفة يتجلى بها المذكور لمن قامت هي به "İlim: Akıl ve duyuların sahasına giren şeyleri (el-mezkûr) sahibine açık hale getiren sıfat" şeklinde tanımlamaktadır¹⁸.

¹⁸ Neseffî, *Tebssiratü'l-edille*, Ankara 1993, I, 136.

Bu tanımda şu unsurlar dikkat çekmektedir:

1. İlim sıfat olarak kaydedilmektedir. Mâtürîdî, bu niteliği ile ilmi bir itikat, mâna, araz ve hâl olarak kabul edenlerden ayrılmaktadır. Bu sayede ilmin geçici, göreceli, zannî ve anlık olmayıp sürekli, sübûtî, objektif ve kesin hükümlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

2. İlimin açıklayıcı ve keşfedici (inkışaf-ı tâm) özelliği dile getirilmektedir. Tanımdaki “yetecellâ” tabiri ilmin bu özelliğini ifade etmektedir. İlim kural koymaz, konulmuş kuralları keşfeder, açıklar ve bilinir hale getirir.

3. Bilginin nesnesinin mezkûr olduğu bildirilmektedir. Bilginin alanına giren şeyler mevcut, şey veya malum olarak değil, mezkûr olarak belirlenmiştir. Mevcut sadece duyuların kapsamına giren şeylerden oluşur. Madum bunun dışında kalır. Şey tabiri de aynı durumdadır. Malum ise açıklayıcı niteliğe sahip değildir. Aksine bir şeyi kendi ile tanımlamaktır. Mezkûra gelince o, hem duyuların hem de aklın sahasına giren tikel ve tümel, maddi ve manevi şeylerin tümünü kapsar.

4. Bilgiye sahip olan ve onun öznesi bulunan kişiden söz edilmektedir. Bilen varlık olma özelliğine sahip olmak, diri olmak ve temyiz yeteneğine sahip bulunmak gibi nitelikleri gerekli kılmaktadır.

İmam Mâtürîdî'nin yapmış olduğu ilim tanımı, modern dönemde yapılan ilim tanımları ile karşılaştırıldığında, Mâtürîdî'nin tanımının efradını câmi bir tanım olduğu görülmektedir. Şöyle ki, modern dönemde bilginin tanımında “bilen özne”, “bilinen nesne” ve nesne hakkında verilen “hüküm” şeklinde üç özellikten söz edilmektedir. İmam Mâtürîdî'nin tanımı bu özelliklerin üçünü de içermektedir.

İmam Mâtürîdî'den sonra gelen Mâtürîdî kelâm alimleri bu tanımı daha açık ve belirgin hale getirmek ve hasımlarına karşı da daha keskin kılmak için şöyle bir tanım yapma yoluna gitmişlerdir: العلم صفة ينتفى بها عن الحي الجهل والشك والسهو “İlim; hayat-

ta olan bir kimseden cehalet, şüphe, zan ve yanılmayı ortadan kaldıran sıfattır.”¹⁹

Bu tanım, bilen öznenen ilmin zıttı olan cehalet, şüphe, zan ve yanılma gibi şeyleri nefyetmekle beraber ortaya sübutî bir şey koymamaktadır. Dolayısıyla ilmin ne olduğunu açıklamaktan daha çok onun ne olmadığını ortaya koymaktadır.

2. Mâtürîdî’de Bilgi Edinmenin Yolları

İmam Mâtürîdî’ye göre: السبل التي يوصل بها إلى العلم بحقائق الأشياء: العيان والأخبار والنظر “Nesne ve olayların hakikatlerinin bilinmesinin yolları: Duyular, haber ve akıl yürütmeden ibarettir.”²⁰ İmam Mâtürîdî bu ifadeleri ile insanlar için bilgi edinmenin yollarını üç vasıta ile sınırlandırmaktadır. Bu üç bilgi vasıtası birbirinden bağımsız ve müstakil olarak değil, işbirliği halinde ve birbirini control ederek çalışmaktadırlar. Rasyonalist, amprik, sensualist ve sezgici filozoflarda şahit olunduğu gibi bilgi edinme yollarını tek vasıtaya indirgeyen (monist) yapı söz konusu değildir. Aksine ifade ettiğimiz gibi üç vasıtanın birbiri ile paylaşımı söz konusudur. Akıl olmadan haber ve duyu verileri bilgiye dönüşemediği gibi, bu veriler olmadan da akıl hüküm veremez. Akıl, vacip ve mümteni olan şeyler hakkında rahatça hüküm vermekle beraber caiz olan şeyler hakkında tek başına hüküm veremez. Çünkü onun şıkları zorunlu değildir. Dolayısıyla bu konularda diğer vasıtaların verilerine muhtaçtır. Burada da bir işbölümü söz konusudur. Duyulur âlemde duyular, duyular ötesinde ise haber veri temin eder. Akıl ise bu verileri değerlendirir ve bilgiye dönüştürür. Bu nedenle caiz olan işler konusunda akıl verisiz bir hüküm veremez. Verdiği hükmün gücü, dayandığı verilerin sağlamlığına göredir. Bilgi edinmede akıl bir tür lokomotif konumunda olduğu için العقل أول والنقل مؤول

¹⁹ Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, I, 136.

²⁰ Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, Beyrut 1440/2019, s. 82.

denilmiştir. Bu çerçevede sağlam veri temin etmedikleri için ilham, sezgi, kehanet, fal, kıyafet ve ensap ilimleri gibi oluşumlar bilgi edinme yolu kabul edilmemiştir.

Akıl sağlıklı düşündüğü ve verdiği hükümler akıl ilkeleri ile çelişmediği zaman bilgi vasıtası özelliğini taşır. Düzenli ve sistematik düşünemeyen akıl ise çelişkilerden kurtulamayacağı için gerçeği ve doğruyu gösteremez. İmam Mâtürîdî akli duyu ve haber yoluyla elde edilen bilgilerin anlaşılması, yorumlanması ve değerlendirilmesi için zorunlu bir araç kabul eder. Aklın gerçekleri anlamadaki rolü, gözün renkleri ve kulağın sesleri ayırmadaki rolü gibidir. Akıl sorumluluğun vazgeçilmez şartıdır. Aklın bu işlevini kabullenmeyenler nefislerine, heva ve heveslerine tabi olurlar.

Görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmadan oluşan beş duyuya gelince, bunların da doğru veri temin edebilmeleri için arızalı olmamaları, algılanan cismin çok küçük olması veya çok uzakta bulunması gibi idraki engelleyen durumlardan arınmış olması esastır. Dolayısıyla herhangi bir arızası bulunmayan duyuların verdikleri bilgiler kesinlik ifade eder. İmam Mâtürîdî bilgi edinmede duyu verilerinin önemini sık sık vurgular.

Doğru haber anlamına gelen haber-i sâdık'a gelince, o da haber-i resul ve haber-i mütevatir olarak ikiye ayrılır. Peygamberlerin getirdikleri haberlerden oluşan haber-i resul, Kur'an ve sünnetten oluşur. Kur'an, i'cazı ve bütün müslümanların ittifakı ile Allah kelamı olduğu sabit olan bir kitaptır. Onda zikredilen hususlar kesin olarak inanılması gereken konulardır. İmam Mâtürîdî, kelâmcıların genel tutumunun aksine Kitabu't-Tevhîd'de yoğun olarak Kur'an'a referansta bulunmaktadır. Sünnet'e gelince, onun mütevatir olanları yanında âhâd olanları da söz konusudur. Âhâd haberler itikad konusunda bilgi vasıtası olmazken, mütevatir haberler kesin bilgi ifade ederler. İmam Mâtürîdî İslâm bilginlerinin içtihat birliğine dayanan icmayı da mütevatir haber hükmünde kabul eder.

İnsanı ilme ulaştıran yolları bu şekilde ortaya koyan Mâtürîdî, söz konusu yolların hiç birisinden müstağni olunamayacağını kabul eder. Ona göre bunlardan her birinin sahasına giren bilgiler vardır ve her bilgi alanına ancak ona götüren yolla ulaşılır. Sözelimi aklın bilgi edinme sebebi olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü duyular vasıtası ile elde edilen verileri tasnif ve tertip ederek hüküm veren odur. Haberlerle bilinen şeylerde yanlışlık olup olmadığı ihtimali üzerinde duran, sonra peygamberlerin mucizeleri ile sihirbazların aldatmacalarını ayırdeden ve başka şeylerin doğruluğunu veya yanlışlığını anlayan akıldır. Aklın tefekkürü ile mahlukattaki hikmeti ve yaratıcı olan Allah'ın varlığına delalet eden işaretleri anlarız. Nitekim akıl ile kadîm olan Allah'ı bilir ve O'nu hâdis olan mahlukattan ayırt ederiz. O, "akıl şaşar veya doğruyu bulamaz" korkusuyla, sadece nakle dayanmayı gerekli görenlere karşı çıkar ve şöyle der: «İnsana aklını kullanmaktan vazgeçmeyi telkin, şeytanî vesveseden başka bir şey değildir. Çünkü şeytan, kişiyi aklının semeresinden alıkoyar, iyi fırsatlara nail olmak ve istediğini elde etmek için güvencelerini sarsar. Akli kullanarak eşyayı düşünmek, onun prensip ve sonuçlarından gizli olanları bilmek içindir.” Yine Mâtürîdî'ye göre akli hata ve sürçmelerden korumak için ihtiyatlı olmak, makûlün yanında nakle de dayanmak gerekir. O, bu konuda şöyle der: «Kim nakle dayanarak akli kullanmada dikkatli ve ihtiyatlı bulunmayı inkâr eder, akıldan gizli kalan şeylerin mahiyet ve künhünü anlamak ister ve Hz. Peygamber'den bir işaret olmaksızın nakis ve sınırlı aklıyla Allah'ın hikmetlerinin tamamını ihata etmeye kalkışırsa, aklına zulmetmiş ve ona kaldıramayacağı yükü yüklemiş olur.

İnanç tarihimizde Selefiyye haberi akıldan önce tutmuş ve Kur'an'ın ancak hadisler ışığında tefsirine izin vermiş, teville dayalı yoruma ise olumlu bakmamıştır. Mutezile, Kur'an ve akıl birlikteliğini savunmuş, aralarında çelişki bulunduğu anda akli esas almıştır. Mâtürîdî'ye göre de itikadî alanda Kur'an ve

akla aynı oranda itimat etmek gerekir. Bilgi kaynaklarından biri olan akıl, insana verilmiş ilâhi bir emanettir. İnsanlar akılları sayesinde güzellik ve çirkinlikleri tanır, kendi üstünlüklerini onun sayesinde anlarlar. İslâm dininde akla aykırı olan hiçbir şey yoktur. Allah'ın varlığı ve Hz. Muhammed'in peygamberliği akılla isbat edilir. Hatta haberle sabit olan ahiret konularına peygamberin haber verdiği şekilde iman edilmekle birlikte bunların imkânı akılla ortaya konulur.

Ehl-i Sünnet kelâmının iki temsilcisi olan Eş'arî ile Mâtürîdî İslâm akidesini yayma ve savunma konularında birleşmekle beraber, bazı konularda farklı görüş ve metoda sahiptiler. Her ikisi de Kur'an'ın beyanı ile sabit olan sahih inançları akılla isbat etmeye çalışmışlar fakat Mâtürîdî, Eş'arî'den daha fazla akla değer vermiştir. Aşağıdaki örnekler onun yaklaşımını ortaya koymaktadır:

Mâtürîdî'ye göre Allah'ı bilmenin vücubunu idrak eden akıl olup peygamber gönderilmese de insanın Allah'ı akıyla bilmesi gereklidir. Akıl tek başına Allah'ın varlığını bilebilirse de peygamber gönderilmeden, O'nun tarafından yapılması teklif edilen hükümleri bilemez. Eş'arîlere göre ise; akıl, Allah'ın varlığını ve birliğini nebinin bildirimini bilebilir.

Mâtürîdî, Allah'ın iyilikleri haddi zatında ve aslında güzel oldukları veya faydaları zararlarından daha çok olduğu için emrettiğini söyler. Allah'ın bir hususu emretmesi, o işin aslında güzelliğine delalet eder. Bir şey mahiyeti itibarıyla çirkin olduğu için de Allah o şeyden nehyeder. Allah'ın bir şeyi nehyetmesi, o şeyin aslında çirkinliğine veya zararının faydasından daha çok olduğuna delâlet eder. Eş'arîler ise; "Eşyanın aslında ve fiillerin mahiyetinde güzellik ve çirkinlik yoktur. Allah emrettiği için bir şey güzeldir, nehyettiği için de çirkindir." derler. Aklın, fiillerin güzellik ve çirkinliğini idrak ettiğini kabul etmezler.

Eş'arî'ye göre Allah'ın fiilleri, maksat, gaye ve illetlerle muallel değildir. Yani, Cenab-ı Hak fiillerini sebep, maslahat ve

gayesiz olarak işler. Mâtürîdî'ye göre ise, Allah'ın hikmet sıfatı vardır ve O boş ve abes işleri yapmaktan münezzehtir. Allah'ın her işinde bir hikmet vardır. Yüce Allah, gerek teklifi hükümlerinde, gerekse yarattığı işlerinde bir zorlayan ve vacip kılan zorunluluk olmaksızın hikmeti murat etmiş ve kasdetmiştir. Çünkü O muhtar, serbestçe dileyen ve dilediğini yapandır.

3. Din Hakkında Konuşmanın Yolu

İmam Mâtürîdî her konuda olduğu gibi din hakkında konuşmanın yolunun da delile dayanması gerektiğini kaydetmektedir. O, bu konuda şöyle demektedir: *وجوب معرفة الدين بالدليل* “Dinin delile dayanılarak öğrenilmesi gerekir.”²¹ Mâtürîdî bu ifadesi ile dinleri kabul veya reddetmede taklidin bir yol olamayacağını belirtmektedir. Şayet bu hususta taklit geçerli olsaydı, Cahiliye Araplarında olduğu gibi herkes kendi atalarının dininin hak olduğunu iddia eder, karşıdakilerin dininin ise batıl olduğunu kabul ederdi. Bu durumda da bir dini kabul veya reddetmede objektif bir kriter bulunmazdı. Halbuki dinler dayandıkları kaynak ve içerdikleri esaslar itibariyle ya Allah'ın gönderdiği peygamberlerin tebliğine dayanırlar ve içerdikleri esaslar bakımından insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırırlar ya da kendileri tarafından uydurulmuş ve kuralları itibariyle insanoglunun dünya ve ahiret saadetine sağlayıcı değil, onları bedbaht edici ve azaba sürükleyici olur. Birinci gruba hak din, ikincisine ise batıl din denilir. Bu nedenle din hakkında konuşurken, onları gruplandırırken, kabul veya reddederken delile dayanmak gerekir. Peygamberler bu delilleri açıklamak üzere gönderilmişlerdir. Kur'an-ı Kerim gibi peygamberlere de el-mübîn sıfatının verilmesi bu beyan edici özellikleri sebebiyledir.

İmam Mâtürîdî din hakkında konuşmanın delil üzerinden olması gerektiğini belirttikten sonra bu delilin akıl veya nakil

²¹ Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, s. 77.

(sem') olması gerektiğini kaydederek şöyle demektedir: أصل ما يعرف به الدين العقل والسمع "Din hakkında bilgi edinmenin kaynağı akıl veya nakildir."²²

İmam Mâtürîdî'ye göre insan, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü bilir; duyulardan ve haberden elde edilen verileri değerlendirir, mukayese eder ve bilgiye dönüştürür. Ancak insan aklı ne kadar mükemmel olursa olsun sınırlıdır, yetersiz kaldığı noktalarda nebevî bilgiye (sem') ihtiyaç duyar. Burada akıl ile sem' arasında dengenin kurulması önemlidir. Bilgiye konu olan husus makulat türünde ise vahyi akla, gaybî konu ise akli vahye tabi kılmak gerekir. Sözelimi Allah'ın varlığı makulat alanına, O'na nasıl teşekkür edileceği (ibadet şekli) ise vahye dayanan bir konudur. Dolayısıyla Allah'ın varlığı ile ilgili bunlardaki müteşabih ifadeler, aklın onaylayacağı şekilde tevil edilir. Tevkîfi olan ibadet türü ve şekilleri ise aklın vahye tabi olacağı bir durumdur. Aynı şekilde fetret döneminde yaşayan insanın bir yaratıcının varlığına inanması, makulât türünden olduğu için zorunludur. O'nun emir ve yasaklarının neler olduğu, O'na nasıl ibadet edileceği gibi hususlar ise vahye dayandığından peygamberin tebliğine bağlıdır.

Dinin öğrenilmesinde naklin (sem'in) delil oluşuna gelince, bu peygamberlerin Allah'tan getirdikleri vahiy sayesinde gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber, sahabe-i kiram ve selef-i salihinin sünnet ve tecrübe birikimi de onun devamı mahiyetindedir. Devlet idareleri bu uygulamalar üzerine yürüdüğü gibi, düşünce hayatı, her türlü hikmet ve sanat faaliyeti de bu yönlemlerle devam eder. Dolayısıyla İslâm toplumu bu birikimden müstağni olamaz. Burada vahyin çerçeve oluşturucu ve istikamet belirleyici rolüne dikkat etmek gerekir.

Netice itibarıyla bir dinin hakkında konuşurken, onun hak veya batıl olduğuna hükmedebilmek için delil gerekir. Kanıt olmadan verilecek karar taklitten öteye geçemez. Öte yandan

²² Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, s. 79.

İmam Mâtürîdî'ye göre bir şeyin hak ve gerçek olduğunu bilmede sayı çokluğuna itibar edilemez. Aksine o konudaki akli ve nakli delillere güvenilmelidir. Çünkü bu durumda bir görüşü benimseyen kadar aksini savunan da haklı görülebilir.

Onun bu husustaki ifadesi şöyledir: ليس العبرة في إصابة الحق ومعرفة بكثرته العدد، بل العبرة فيها هي الدليل والبرهان “Gerçeği bulma ve onu bilmede itibar sayıya değil, delil ve burhanadır.”²³ Bu nedenle bir inancı benimseyen kimsenin, bu inancını kanıtlamak için bunun doğru ve hak olduğunun akli ve nakli delilini ortaya koyması gerekir. Nitekim bazen yanlış görüşü savunanların sayısı daha çok olabilir. Tarihte bunun örnekleri çoktur. Hz. İsa'nın nübüvvetini inkâr ederek onu çarmıha gönderenler arkalarına çoğunluğu almışlardı. Aynı şekilde Galileo'yu yargı önüne çıkarırlar da benzer gerekçelere dayanıyorlardı.

Sonuç olarak İmam Mâtürîdî'ye göre bir bilgiden söz edebilmek için önce onun zeminini ve nesnesini oluşturan eşyanın hakikatini kabul etmek; bu hakikatin bilinmesi için de insanoğluna lutfedilen bilgi vasıtalarını kabullenmek gerekir. Bilindiği üzere bunlar; akıl, vahiy ve duyu organlarından oluşmaktadır. Bunlar dışındaki vasıtalar, ortaya objektif bir hüküm koymazlar. Din hakkında da doğru bilgi edinebilmek için bu vasıtalara başvurmak gerekir. Bu hususta sayı çokluğuna değil, kanıtın gücüne itibar edilir.

Kaynakça

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, Beyrut: İrşad Kitabevi 1440/2019.

_____, *Kitabu't-Tevhid Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM Yayınları, 2002.

Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.

²³ Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu, s. 3.